

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-94>

УДК 631.1: 338

ФАКТОРИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ХАРАКТЕР ВПЛИВУ

SUSTAINABLE AGRICULTURE DEVELOPMENT FACTORS IN UKRAINE. THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION AND PATTERN OF IMPACT

Вартанова Олена Вікторівна

доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8706-6437>

Камінський Андрій Вікторович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3851-1357>

Vartanova Olena, Kaminskyi Andriy

Kyiv National University of Technologies and Design

У статті представлено систему чинників стійкого розвитку сільського господарства, надано оцінку їхнього впливу в умовах функціонування аграрної галузі регіонів України. Авторами надано визначення поняття «стійкого розвитку». Зазначено, що забезпечення стійкого розвитку економіки аграрного сектору базується на поєднанні економічних, соціальних, організаційно-технологічних та екологічних складових, а також досліджено вплив вказаних складових на забезпечення стійкого розвитку сільського господарства регіону. Особливо висвітлено необхідність детального аналізу особливостей сільського господарства для забезпечення його стійкого розвитку в Україні. Розглянуто вплив міжнародних агропромислових кластерів як однієї із форм організації підприємств на економіку України. Проаналізовано основні переваги запропонованої системи факторів стійкого розвитку сільського господарства в регіонах України.

Ключові слова: сільське господарство, стійкий розвиток, аграрний сектор, кластери, система факторів.

The article presents a comprehensive analysis of factors contributing to sustainable development of agriculture in Ukraine, especially in the regional context. Central to the discussion is the concept of "sustainable development", which the authors reveal as a combination of economic, social, organizational, technical and environmental factors. These elements are considered crucial for ensuring the longevity and sustainability of the agricultural sector in the face of challenges associated with globalization, market integration and increased competition. The study emphasizes the multifaceted nature of sustainable development and the need to balance economic growth with social well-being and environmental protection, thereby ensuring the well-being of future generations. Understanding and developing sustainable development practices is of paramount importance in the context of Ukraine, where agriculture occupies an important economic, social and political position. In addition, this article emphasizes the need for a nuanced understanding of the complexities of the agricultural sector in order to develop strategies that effectively promote sustainable agricultural development. A notable aspect of the study is the examination of international agro-industrial clusters and their impact on the Ukrainian economy. These clusters function as distinct organizational forms that influence the dynamics of agricultural production and trade in the country. By analysing their role and impact, this study provides insights into how Ukraine can use global networks to improve agricultural competitiveness and sustainability. The proposed framework of agricultural sustainability factors provides policymakers, researchers and stakeholders with a structured framework for assessing and addressing the challenges facing the agricultural sector. By identifying and prioritizing these factors, decisionmakers will be able to develop targeted strategies to promote sustainable agricultural practices at both regional and national levels. In conclusion, this article has provided a

comprehensive overview of the theoretical underpinnings and practical implications of sustainable agriculture in Ukraine. Through careful analysis and insight, it contributes to the ongoing debate on how to navigate the complexities of modern agriculture while promoting sustainability, prosperity and environmental stewardship.

Keywords: agriculture, sustainable development, agricultural sector, clusters, system of factors.

Постановка проблеми. Прискорення інтеграційних процесів у світовій економіці, глобалізація ринків, посилення конкуренції та загострення кризових явищ зумовлюють необхідність переходу до нової моделі управління, що базується на концепції стійкого розвитку. Концепція стійкого розвитку характеризується збалансованістю вирішення проблем в економічній та соціальній сферах з одночасним вирішенням екологічних проблем для забезпечення життєдіяльності майбутніх поколінь. Концепція передбачає людиноцентричний варіант задоволення потреб людства. Масштаб проблем в економічній та соціальній сферах є глобальним, але має специфічні особливості в окремих регіонах і сегментах суспільних відносин. Саме стан розвитку аграрного сектору є визначальним в економічних і соціально-політичних відносинах. Він є важливим чинником економічної, соціальної та політичної стабільності суспільства. Аграрний сектор має величезний потенціал і визначає соціально-економічні умови життя людей і є споживачем великих обсягів матеріально-технічних ресурсів. Для стійкого розвитку сільського господарства в Україні притаманні певні особливості, що характеризують його своєрідність та необхідність детального аналізу у даній роботі та майбутніх дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти стійкого розвитку з урахуванням особливостей розвитку агросектору поглиблено аналізують Барановський В. А., Мельник Л. Г., Лісовий А. В., Лопатинський Ю. М., Онегіна В. М., Попова О. Л. та багато інших науковців. Незважаючи на те, що концепція і чинники стійкого розвитку є вже дослідженими, потребує подальших досліджень концепція забезпечення стійкого розвитку агропідприємств як основного фактору стійкого розвитку української економіки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних факторів та складових для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досягнення стійкого розвитку української економіки, в тому числі її аграрної галузі, передбачає системне врахування комплексу

факторів, на основі яких доцільно розробляти механізми та інструменти, що дають змогу здійснювати кількісні та якісні трансформації в економічній, соціальній та екологічній сферах аграрного виробництва. Сільське господарство, як складна соціально-економічна система, функціонуватиме стійко, якщо, з одного боку, всі фактори стійкого розвитку будуть збалансовані, з іншого – соціально-економічна політика держави в аграрній сфері, яку проводять, супроводжуватиметься правовим і фінансовим забезпеченням.

Загалом, стійкий розвиток – це сукупна система управління організацією, що являє собою збалансований, гармонійний та довготривалий розвиток організації, діяльність якої націлена на забезпечення цілісної рівноваги з урахуванням перемінних зовнішніх умов функціонування та досягнення стійких ефективних результатів діяльності підприємства [3].

У контексті визначення основних факторів для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору важливо дотримуватися орієнтирів, встановлених на Саміті ООН зі стійкого розвитку в рамках, що відбувся в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері стійкого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Стійкого Розвитку та 169 завдань. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення стійкого розвитку. Згідно з вказаним документом найбільш пріоритетними цілями стійкого розвитку ООН для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору економіки України є: сприяння прогресивному інклюзивному економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; створення сталої інфраструктури, сприяння всебічній та сталій індустріалізації та інноваціям; подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування та сприяння стійкому розвитку сільського господарства [10].

Повертаючись, до наукової складової даного дослідження, варто зазначити, що фактори розвитку агропромислового виробництва в економічній літературі тлумачаться

як «параметри, що визначають характер і результативність перебігу економічних процесів, що зумовлюють кількість і якість створюваного економічного продукту» [4, с. 55]. Разом з тим, на сьогоднішній день відсутня єдність поглядів науковців на проблему формування загальноприйнятої науково обґрунтованої класифікації чинників стійкого розвитку сільського господарства. Поряд із різноманітними варіантами виділення матеріально-технічної бази їх систематизації, має місце розбіжність думок у питаннях використання індикаторів оцінки рівня їх впливу на досягнення стійкого розвитку сільського господарства та АПК у цілому. Проведене дослідження показало, що основна частіше використовуваних класифікаційних факторних груп становлять: зовнішні та внутрішні; об'єктивні та суб'єктивні; прямі і непрямі; регульовані, важко регульовані та нерегульовані; екологічні, економічні та соціальні чинники досягнення стійкого розвитку [1, с. 22-31; 5, с. 140]. За нашою оцінкою, забезпечення стійкого розвитку сільського господарства регіону є результатом комплексного впливу чотирьох груп факторів, у тому числі – еколого-економічних, соціально-економічних, організаційно-технологічних, соціо-еколого-економічних чинників (таблиця 1) [2].

У якості одного з найважливіших еколого-економічних чинників стійкого розвитку сільського господарства нами розглядається кількісний і якісний склад земельних ресурсів. На відміну від інших значущих факторів виробництва, земельний фонд у сільському господарстві кількісно і територіально обмежений, а його розширення здійснюється значно повільніше, ніж можливе нарощування трудових і матеріальних ресурсів. Сталість розміщення земельних ресурсів зумовлює необхідність урахування чинників навколишнього природного середовища при здійсненні аграрного виробництва. Крім того, у процесі еволюційного розвитку родючість ґрунту може підвищуватися за раціонального його використання, і навпаки – знижуватися, тим самим, визначаючи процес отримання необхідного обсягу продукції, доходу, підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва. Таким чином, земля, як унікальний природний об'єкт, є внутрішнім об'єктивно важко врегульованим фактором, що має прямий вплив на кінцеві результати сільськогосподарської діяльності [7].

Акцентуємо увагу, що кількісний та якісний стан земельних ресурсів визначає потенційний рівень економічної стійкості та резуль-

тативності ведення сільського господарства, що необхідно враховувати для цілей прогнозування розвитку аграрного виробництва та управління ним, а також при обґрунтуванні заходів, пов'язаних із підвищенням ефективності використання та охорони земель сільськогосподарського призначення.

Результативність аграрного виробництва значною мірою визначається агрокліматичними умовами регіону, найважливішими з яких є: ступінь континентальності та тривалість землеробського періоду, а також біокліматичний потенціал місцевості. У сукупності названі умови зумовлені географічним розташуванням територіально-адміністративних одиниць. Спрямованість впливу цієї групи факторів на ефективне ведення та функціонування регіональної аграрної системи є різною. Так, показники біокліматичного потенціалу та тривалості землеробського періоду мають максимальні значення в південній частині України і поступово погіршуються в північному та північно-східному напрямках. Негативний вплив континентальності клімату посилюється в напрямку з північного заходу на південний схід [9, с. 352].

Одним із найважливіших засобів нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції є інтенсифікація. Разом з тим, за певних умов чинники інтенсифікації, наприклад, внесення мінеральних добрив у дозах, що перевищують нормативні потреби, надмірне використання хімічних засобів захисту рослин і регуляторів росту, впровадження однорідних посівів на великих площах тощо, призводять до порушення екологічної рівноваги, «блокують» функціональні можливості природного біоенергетичного потенціалу агроecosистеми [8, с. 36].

Головним чинником ефективного та стабільного функціонування сільського господарства в регіоні є забезпеченість аграрного виробництва висококваліфікованими кадрами. Основними якісними характеристиками трудових ресурсів є рівень освіти та стаж роботи за фахом. Кваліфікація, професійна грамотність і культура переважної частини працівників сільського господарства, включаючи керівників і фахівців організацій, є недостатньою, причому кваліфікація і професійна підготовка кадрів навіть слабшають, що свідчить про невідповідність наявної їхньої підготовки. Праця в сільському господарстві залишається як і раніше непривабливою, молоді кадри закріплюються слабо, триває міграція сільського населення в міста [5, с. 145].

Таблиця 1

Система чинників стійкого розвитку сільського господарства в регіоні

Найменування чинників	Вплив на забезпечення стійкого розвитку сільського господарства регіону		
	Економічна сфера	Соціальна сфера	Екологічна сфера
Еколого-економічні (кількісний та якісний стан земельних ресурсів, агрокліматичні умови, фактори інтенсифікації)	Виробництво продукції в обсягах, що забезпечують продовольчу безпеку, на основі раціональної спеціалізації виробництва та освоєння території, підвищення родючості ґрунтів і врожайності	Створення умов для збалансованого харчування населення на основі виробництва продовольчих продуктів з високим вмістом поживних речовин і вітамінів	Забруднення ґрунту внаслідок руйнування його структури, неправильного застосування пестицидів і добрив; виникнення глобальних проблем (руйнування озонового шару, зміна клімату тощо)
Соціально-економічні (характеристики трудових ресурсів, рівень оплати праці)	Підвищення продуктивності праці та якості робочої сили, забезпечення економічної доступності продовольства	Підвищення рівня та якості життя сільського населення	Раціональне використання природних ресурсів; зниження (підвищення) рівня забруднення навколишнього середовища
Організаційно-технологічні (резерви виробничих потужностей переробних підприємств, інтеграційні процеси, енергоефективні технології, регіональна аграрна політика)	Максимальне використання виробничих потужностей і підвищення ефективності функціонування переробних підприємств; підвищення якості та конкурентоспроможності продукції; пряме скорочення витрат на види енергоресурсів	Створення нових робочих місць, зниження безробіття, покращення умов праці, зниження захворюваності та формування передумов для збалансованого здорового харчування	Забезпечення екологізації виробництва та суспільного життя шляхом впровадження ресурсозберігаючих технологій, вдосконалення структури використаних ресурсів, запобігання виникненню парникового ефекту
Соціо-еколого-економічні (інвестиційні ресурси, рівень розвитку сільських територій, екологічна обстановка в регіоні)	Підвищення рівня технічної оснащеності, економічної ефективності аграрного виробництва на основі вдосконалення складу та структури основних засобів; виведення із сільськогосподарського обігу земель у зв'язку із забрудненням	Створення умов для розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів, включно з поліпшенням житлових умов, розвитком транспортних комунікацій тощо; формування сприятливої демографічної ситуації в сільських регіонах	Формування фінансових можливостей для використання енергоефективних та еколого-безпечних технологій виробництва, поліпшення екологічної обстановки в сільських регіонах

Крім того, спостерігається неприпустимо часта змінюваність кадрів. Є райони, де керівники господарств працюють у середньому не більше одного-двох років. За такої змінюваності неможливо проводити довгострокову аграрну політику, спрямовану на стійке зростання ефективності виробництва [1, с. 31].

Слід зазначити, що сільське господарство виступає як основний суб'єкт соціального середовища, оскільки доходи значної частини сільського населення безпосередньо залежать від ефективності їхньої господарської діяльності. Справедливу винагороду за працю розглядають не тільки як пріоритетну умову забезпечення відтворення робочої сили, а й як чинник трудової мотивації, завдяки якому підвищується якість робочої сили в цілому, формуються більш високі людські потреби [6, с. 48].

Значний внесок у стимулювання стійкого розвитку сільського господарства роблять переробні підприємства. Наявні резерви виробничих потужностей сприяють збільшенню виробництва сільськогосподарської сировини та продукції, необхідної якості в потрібному обсязі та в терміни, що враховують особливості переробних підприємств. Водночас стабільність діяльності підприємств переробної промисловості значною мірою залежить від ефективності розвитку сільського господарства і проявляється в наступному:

- сезонне зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції може загострити проблеми підприємств у сфері оптимального завантаження виробничих потужностей;

- переробні підприємства, як правило, розташовуються поблизу сировинної бази у випадку, коли транспортування сировини дорожче, ніж кінцевий продукт. В іншому разі розміщення буде орієнтоване на споживача.

Як свідчить світова практика, там, де переробні підприємства мають потужні сировинні зони, стійкі зв'язки із сільськогосподарськими товаровиробниками, підвищується загальна ефективність аграрного виробництва.

Для стійкого та ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва необхідно виявити та використати характерні умови та закономірності існуючого укладу соціально-економічних відносин. Особливу значущість у забезпеченні стійкості аграрного сектора має створення галузевих (міжгалузевих) і територіальних інтегрованих структур, однією з яких є агрокластер. Нині розвиток кластерів є визнаним інструментом, що сприяє стійкому

інноваційному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності сільського господарства регіону та АПК загалом. У рамках виконаного дослідження нами визначено, що розвиток кластерів у регіональному АПК стримується дією таких факторів, як:

- високий рівень цін на продукцію, роботи, послуги, що використовуються сільськогосподарськими організаціями (техніку, енергоносії, послуги сторонніх організацій, включно з транспортними, тощо), що зумовлює високий рівень витрат на виробництво сільськогосподарської продукції та знижує ефективність аграрного виробництва;

- складне фінансово-економічне становище багатьох організацій;

- високий ступінь фізичного і морального зносу основних фондів, брак власних коштів організацій на техніко-технологічне переозброєння;

- слабке впровадження наукових розробок, передового досвіду та інших інновацій у виробництво;

- відсутність стійких виробничо-господарських і фінансово-економічних зв'язків між господарючими суб'єктами АПК, а також з іншими галузями та сферами економіки [4, с. 58].

Водночас у регіонах, сільськогосподарські організації яких володіють значною сировинною базою для функціонування та розвитку переробних підприємств, існують фундаменти агрокластеру або потенційні його учасники. З цих позицій основним завданням підвищення ефективності сільського господарства регіону є створення об'єктивних умов для формування та розвитку потенційного агрокластеру. Зокрема, необхідно забезпечити перехід на інноваційний шлях розвитку агропромислового комплексу, стимулювати раціональне розміщення та ефективну спеціалізацію агропромислового виробництва, розробити кластерні стратегії і тактику розвитку агроформування, впровадити єдину систему інформаційного забезпечення АПК і створити регіональний електронний торговельний майданчик з метою вдосконалення інфраструктури міжгалузевої кооперації учасників виробничих ланцюжків [8, с. 47].

Загалом кластерна форма організації агропромислової діяльності відповідає принципам нової парадигми управління АПК, що передбачає досягнення стійкого інноваційного розвитку сільського господарства, створення нових робочих місць, підвищення рівня і якості життя сільського населення, забез-

печення продовольчої безпеки країни та регіону зокрема. Таким чином, в умовах сучасної глобалізації створення агропромислових кластерів посідає особливе місце серед домінуючих чинників розвитку аграрного сектору України. Це пов'язано з тим, що дослідження можливостей та обмежень інвестування в сільськогосподарські підприємства дозволяє розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності залучення інвестицій.

Водночас широке залучення іноземного капіталу створює низку проблем, які потребують теоретичного осмислення та практичного вирішення для забезпечення гармонізації глобальних і національних економічних інтересів. Тому можливості та обмеження кластерів у структурній модернізації аграрного виробництва, їх дослідження, оцінка та формулювання відповідних рекомендацій мають високу актуальність і наукову значущість.

Окрім іншого, зазначимо, що досягнення цільових параметрів стійкого розвитку сільськогосподарства нерозривно пов'язане з підвищенням енергоефективності, що передбачає розроблення та реалізацію організаційно-економічних та управлінських заходів, спрямованих на створення системи виробництва, яка забезпечує зростаючу віддачу у вигляді кінцевої продукції та найкраще використання біологічного потенціалу рослин і тварин [7]. Одним із напрямів енергозбереження в галузі є розширення сфери використання нетрадиційних відновлюваних джерел, серед яких – сонячна та вітрова енергія, а також застосування біогазових технологій. Крім того, в сьгоднішніх умовах дедалі більшого поширення набувають управлінські технології підвищення енергоефективності, що полягають у розробленні, впровадженні та сертифікації систем енергетичного менеджменту. З метою забезпечення екологічної стійкості сільськогосподарського виробництва, підвищення продуктивності сільськогосподарства, а також рівня та якості життя сільського населення необхідно значно активізувати впровадження та використання «зелених» технологій у сільському господарстві, найпоширенішими з яких є використання енергії вітру, сонячної енергії, біопалива тощо. Загалом енергоефективність характеризує стійкий розвиток комплексно, здійснюючи одночасний вплив на досягнення відповідності економічним, соціальним та екологічним імперативам стійкості. Подальша реалізація заходів, пов'язаних із переходом аграрного сектору

України та її регіонів на низьковуглецеві технології, сприятиме збалансованому розвитку регіональних соціально-економічних систем і, тим самим, забезпеченню конкурентоспроможності національного агропромислового виробництва та економіки в цілому.

Важливою умовою підвищення економічної ефективності аграрного виробництва, забезпечення комплексного розвитку сільських територій, збереження сприятливого навколишнього довкілля та досягнення стійкого розвитку аграрних систем є активізація інвестиційної діяльності в сільському господарстві регіону. Модернізація виробничо-технічної бази аграрної сфери передбачає освоєння значних фінансових ресурсів, які, з одного боку, обмежені з точки зору обсягу, з іншого – мають сприяти поліпшенню кількісних і якісних параметрів стійкого розвитку галузі. Так, активізація інвестиційної діяльності дає змогу створити умови підвищення рівня технічної оснащеності, економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі вдосконалення складу та структури основних засобів, і, в кінцевому підсумку, забезпечення виконання економічного імперативу стійкого розвитку. Стимулювання надходження інвестицій у соціальну сферу сіл створює умови для розв'язання низки соціальних проблем, таких як поліпшення житлових умов, підвищення рівня та якості життя сільського населення, розвиток транспортних комунікацій, комплексний благоустрій сільських населених пунктів. Досягнення стійкого екологічного розвитку аграрної сфери може бути забезпечено на основі фінансування природоохоронних заходів, пов'язаних із використанням ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розробленням і впровадженням у сільськогосподарське виробництво машин і устаткування, що використовують енергію відновлюваних джерел (вітру, води, сонця та ін.), і здійснюється з метою зниження рівня забруднення природного довкілля, збереження та відновлення біорізноманіття, поліпшення екологічної обстановки в сільських регіонах.

Основною перевагою інвестування в сільське господарство є наявність постійного споживчого попиту на продукти харчування постійного споживчого попиту на продукти харчування, а також особливе ставлення суспільства до галузі з огляду на необхідність забезпечення продовольчої безпеки держави, створення робочих місць у сільських регіонах, збереження агроландшафтів і поліпшення екологічної обстановки сільських територій.

Традиційно склалося, що сільське господарство є сферою ризикованого вкладення капіталу. Це зумовлено, з одного боку, сезонним характером і залежністю галузі від об'єктивно існуючих природно-кліматичних умов і явищ (тривалості землеробського періоду, біокліматичного потенціалу місцевості, неоднорідності ґрунтового покриву тощо), з іншого – недостатньою розвиненістю елементів ринкової та виробничої сільської інфраструктури, наявністю диспаритету цін між продукцією сільського господарства і промисловості, високих відсоткових ставок за кредитними ресурсами. Крім того, результати інвестування в аграрну сферу значною мірою залежать від чіткості постачань сільськогосподарської сировини, системи оподаткування, рівня інформаційно-аналітичного забезпечення та обслуговування інвестиційних проєктів, стабільності політичної та нормативно-правової систем загалом.

Стійкий розвиток сільського господарства виступає визначальною умовою ефективного розвитку сільських територій. Стійкість сільських населених пунктів визначається кількістю мешканців, які проживають у них, рівнем якості життя населення, його здоров'ям, а також розвитком інфраструктури, доступністю освітніх, медичних та інформаційних послуг, рівнем спроможності виробництва в сільськогосподарських організаціях [11, с. 2000].

Тенденція зниження чисельності сільського населення, що склалася за багато років, зумовлена низкою причин, серед яких слід назвати високий рівень смертності та значний відтік населення, яке мешкає в сільській місцевості, в міське середовище. Разом з тим, незважаючи на зменшення чисельності сільського населення, знижується і природний його спад. Такі результати зумовлені, в першу

чергу, реалізацією протягом 2011–2015 рр. Національної програми демографічної безпеки та державних програм соціально-економічного розвитку, в рамках яких здійснювалося зміцнення духовно-моральних засад сім'ї, поліпшення здоров'я населення, посилення соціально-економічної підтримки сімей у зв'язку з народженням і вихованням дітей, а також комплексний розвиток сільських територій і масштабне будівництво житла в сільських районах [12, с. 76–80].

Висновки. Таким чином, запропонована система факторів стійкого розвитку дає змогу:

- по-перше, максимально врахувати встановлені імперативи стійкого розвитку як у процесі групування факторів, так і в ході оцінки характеру їхнього впливу на цільові параметри стійкості;

- по-друге, відобразити спільний вплив чинників, що відповідають різним імперативам стійкості (економічному, соціальному, екологічному);

- по-третє, аналізувати як окремі фактори, так і їх сукупність, що відповідає стратегічним цілям державних програм у галузі формування ефективного конкурентоспроможного стійкого та екологічно безпечного агропромислового комплексу виробництва.

Пропонована система факторів може бути використана з метою:

- виявлення резервів зростання стійкого функціонування сільського господарства регіону за окремими складовими та їх сукупністю;

- визначення комплексу індикаторів стійкого розвитку, кількісна оцінка яких відображає рівень стійкості аграрного виробництва;

- прийняття науково обґрунтованих рішень у сфері формування стратегії і тактики розвитку сільського господарства та АПК у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барановський В. А. Стратегічні аспекти та пріоритети стійкого (збалансованого, гармонійного) розвитку. *Територія. Сталій розвиток*. 2004. № 2. С. 24–31.
2. Бендасюк О. О., Шпильова Ю. Б., Неклюдова Т. М., Сахарнацька Л. І. Соціоеколого-економічна парадигма сталого розвитку сільських територій України. *Збалансоване природокористування* № 1. Київ : ДІА, 2022. С. 29–40.
3. Гросул В. А., Мамаєва Г. С. Теоретичні підходи щодо визначення сутності стійкого розвитку підприємства. *Сталій розвиток економіки*. 2012. № 7. С. 104–107.
4. Кропивко М. В. Кластерний підхід до управління сільським розвитком *Економіка АПК*. 2008. № 5. С. 55–58.
5. Лісовий А. В. Сталій розвиток сільських територій: виникнення, сутність, принципи. *Економіка АПК*. 2007. № 4. С. 140–145.
6. Мармуль Л. О., Петренко В. С. Стратегічне позиціонування підприємств з іноземними інвестиціями в аграрній сфері економіки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4(40). С. 43–48.

7. Мельник Л. Г. Основи стійкого розвитку: Посібник для перепідготовки фахівців. Суми : Університетська книга, 2006. С. 383.
8. Онегіна В. М. Сучасні трансформації в агробізнесі та сталий розвиток аграрного сектору. *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. Харків : ХНТУСГ. 2017. Вип. 182. С. 36–47.
9. Попова О. Л. Сталій розвиток агросфери України: політика і механізми. НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ, 2009. С. 352.
10. Цілі стійкого розвитку в Україні. United Nations. Ukraine. Глобальні веб-ресурси. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>
11. Щукина Л. В. Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів, м. Харків, 24 квітня 2015 року. Харків : Видавництво «НТМТ», 2015. С. 1997–2001.
12. Щукина Л. В. Органічне виробництво і продовольча безпека: матеріали доповідей учасників III Міжнародної науково-практичної конференції (23 квітня 2015 р.). Житомир : Вид-во «Полісся», 2015. С. 76–80.

REFERENCES:

1. Baranovskyi V. A. (2004) Stratehichniaspekty ta priorytetystiikoho (zbalansovanoho, harmoniinoho) rozvytku [Strategic aspects and priorities of sustainable (balanced, harmonious) development]. *Terytorii. Stalyirozvytok*, vol. 2, pp. 24–31.
2. Bendasiuk O.O., Shpylova Yu.B., Nekliudova T.M., Sakharnatska L.I. (2022) Sotsioekoloho-ekonomichna paradyhma staloho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy [Socio-ecological and economic paradigm of sustainable development of rural areas of Ukraine]. *Zbalansovane pryrodokorystuvannia*, vol. 1. Kyiv: DIA, pp. 29–40.
3. Hrosul V. A., Mamaieva H. S. (2012). Teoretychni pidkhody shchodo vyznachennia sutnosti stiikoho rozvytku pidpriemstva [Theoretical Foundations of Sustainable Development]. *Stalyi Rozvytok Ekonomiky*, vol. 7, pp. 104–107. [in Ukrainian]
4. Kropyvko M. V. (2008) Klasternyy pidkhid do upravlinnya silskym rozvytkom [Cluster approach to rural development management]. *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 55–58.
5. Lisovyy A. V. (2007) Stalyi rozvytok silskykh terytorii: vynyknennia, sutnist, pryntsyipy [The sustainable development of rural territories: origin, essence, principles]. *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 140–145.
6. Marmul' L. O., Petrenko V. S. (2017) Stratehichne pozytsionuvannia pidpriemstv z inozemnymy investytsiiami v ahrranii sferi ekonomiky [Strategic positioning of enterprises with foreign investments in the agrarian sector of the economy]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 43–48.
7. Melnyk, L. H. (2006) Osnovy stiikohoro zvytku: navchalnyi posibnyk [The basics of sustainable development: a textbook]. Sumy: VTD "Universytetskaknyha". [in Ukrainian]
8. Onegina V. M. (2017) Suchasni transformatsii v agrobiznesi ta staliy rozvitok agrarnogo sektora [Modern transformations in agribusiness and sustainable development of the agrarian sector]. *Visnyk HNTUSG «Ekonomichninauka» – Bulletin of the KhNTUSG «Economic Sciences»*, Kharkiv: KhNTUSG, vol. 182, pp. 36–47. [in Ukrainian]
9. Popova O. L. (2009) Stalyi rozvytok ahrosfery Ukrainy: polityka i mekhanizmy [Sustainable development of the agrosphere of Ukraine: policy and mechanisms]. НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, Київ, Ukraine. [in Ukrainian]
10. Tsili stiikoho rozvytku v Ukraini [Sustainable Development Goals in Ukraine]. United Nations. Ukraine. Available at: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs>
11. Shchukyna L. V. (2015) Rozvytok yevropeiskoho prostoru ochyma molodi: ekonomichni, sotsialni ta pravoviaspekty [Development of the European space through the eyes of young people: economic, social and legal aspects]: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii molodykh uchenykh ta studentiv, m. Kharkiv, 24 kvitnia 2015 roku. Kharkiv: Vydavnytstvo «NTMT», pp. 1997–2001. [in Ukrainian]
12. Shchukyna L. V. (2015) Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka [Organic production and food security]: materialy dopovidei uchasnykiv III Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (23 kvitnia 2015 roku). Zhytomyr: Vydavnytstvo «Polissia», pp. 76–80. [in Ukrainian]